

עומק הפשט

גליון נושא:

'ירושת שררה'

בס"ד, יום ג' פרשת משפטים, כ"ה שבט תשע"ז.
מסכת ב"ב דף קכג.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות. לעורר לב
המעייין, ואין לסמוך על הדברים הלכה למעשה.

פנינים

מינוי לרבנות

עבדות: מבואר בגמ' (הוריות דף י.) שרבן גמליאל הושיב בראש את תלמידיו רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגא, ופירש רש"י (ד"ה נתן) כדי שהיו מתפרנסים בשררה שיתן להם (ועיי"ש בתוס' הרא"ש שחולק על רש"י). וכאשר סירבו למינוי, אמר להם כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם שנאמר (מלכים א' פרק יב פסוק ז') וַיִּדְּבְרוּ אֵלָיו לֵאמֹר אִם הַיּוֹם תִּהְיֶה עֲבָד לְעַם הַזֶּה.

המקור בסוגיא

מבואר בגמ' (ב"ב דף קכג.) שיעקב אבינו קודם מותו, קבע איזה בן יקבל שררה בירושה, לו ולבניו אחריו עד סוף כל הדורות; מלכות ליהודה, כהונה ללוי, בכורה לראובן ויוסף. מוכח מזה, שהאבא בעלים על כל השררות הבאים מכוחו, וזה שורש המושג של 'ירושת שררה'.

המקור ל'ירושת שררה', אינו בפרשת נחלות הנלמד בפרק 'ש נוחלין', ואינו מופיע ברמב"ם ובשו"ע יחד עם דיני נחלה, אלא עיקר יסודו בפרשת המלך וכהן גדול, ומשם לומדים לכל השררות.

1. כהן, מלך, נשיא.

מלך: המלכות עוברת בירושה, כמובא בדברי רש"י על הפסוק (דברים יז כ) לְמַעַן יֵאָרֶיךָ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל: ומבואר ברש"י (הוריות יא:) דהמלכות היא ירושה, כאדם שמוריש לבניו. ומקור הדברים בירושלמי (שקלים פרק ו' הלכה א').

כהונה: וכן כהונה גדולה עוברת בירושה, כמבואר ברש"י על הפסוק (שמות כט ל) שְׁבַעַת יָמִים יִלְבָּשׁם הַכֹּהֵן תַּחֲתָיו מִבְּנָיו, וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו. [הקשה החת"ס מדוע הוצרכו חז"ל ללמוד את דין הירושה בבניו של כהן גדול מפסוק מיוחד, ולא למדו כן מדין ירושת המלכות, שהוא הדין בכל שררה וגדולה שמוריש לבניו. ועיי' במנחת אשר (במדבר סימן נט) שתירץ, שיש חידוש מיוחד בכל אחד מהם, דמלך עניינו שררה ושלטון ודומה יותר לירושת ממון, אבל כהן גדול אין בו שלטון ושררה. מאידך כהן גדול זוכה בעבודה שהיא זכות של כבוד ורוממות, והוא אמינא שרק בזה יש דין ירושה].

נשיא: דין ירושה בשררת הנשיאות מפורש בגמרא (כתובות קג:), שרבי [רבי יהודה הנשיא] אמר לפני פטירתו: "שמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא". וביארו בסוגיא את כוונתו, שרבן גמליאל הבכור יהיה נשיא, למרות שאחיו שמעון חכם ממנו. כי ירושת המלכות והנשיאות עוברת לבן הבכור שהוא "ממלא מקום אבותיו", והגם שהיה שמעון ברבי חכם יותר מאחיו הבכור רבן גמליאל, מכל מקום כיון ש"ביראת חטא" היה רבן גמליאל "ממלא מקום אבותיו", אמר רבי שימנוהו לנשיא.

כל השררות: מתוך דברים אלו, פסק הרמב"ם (הלכות מלכים פרק א' הלכה ז') שיש דין ירושה במלכות, והוסיף: "וכל הקודם בנחלה קודם לירושת המלוכה, ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המינויים שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם, והוא שיהיה הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה. היה ממלא ביראה אע"פ שאינו ממלא בחכמה מעמידים אותו במקום אביו

ומלמדים אותו". ושנה הרמב"ם את דין הירושה בכהונה גדולה גם בהלכות כלי המקדש (פרק ד' הלכה כ'), ובנושאי כלים (שם) ציינו את המקורות המובאים לעיל.

יסוד הדבר, מצינו בגמ' (מגילה יג:) ואמר ר' אלעזר, כשהקב"ה פוסק גדולה לאדם פוסק לבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות, שנאמר (איוב לו ז) וַיְשִׁיבֵם לְנֶצַח וַיְגַבְהוּ: (מ.ק.).

2. ירושה ברבנות

חכם קצת יורש: דין ירושה ברבנות שנוי במחלוקת הפוסקים. במושכל ראשון, לכאורה שוה דין ירושה ברבנות לכל 'ירושת שררה' ומינוי, שמפורש דינה ברמב"ם שהם "ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם", וכן משמע בשו"ת הריב"ש (סימן רעא), ונפסק ברמ"א (יו"ד סימן רמו), שכתב "מי שהוחזק לרב בעיר אפילו החזיק בעצמו באיזה שררה אין להורידו מגדולתו אע"פ שבא לשם גדול ממנו, אפילו בנו ובן בנו לעולם קודמים לאחרים כל זמן שממלאים מקום אבותיהם ביראה והם חכמים קצת". ובביאור הגר"א (שם) ציין את המקורות לדברי הרמ"א.

וכן כתב בשו"ת הרשב"א (סימן ש'), ונפסק ברמ"א (או"ח סי' נג סעיף כה), אודות ש"ץ שהזקין ורוצה למנות בנו לסייעו לפרקים אע"פ שאין קול בנו ערב כקולו, אם ממלא מקום אביו בשאר דברים, בנו קודם לכל אדם, ואין הציבור יכול למחות בו". והיינו שזה כדין כל שררות העוברות בירושה. [יש לדקדק בלשון הרשב"א שכתב "לפי מה שאני רואה ממנהג אותם המקומות הבנים מתמנים מדעת הציבור לחזנים תחת אבותיהם", וכפי שהקשה החתם סופר, מדוע תלה הרשב"א את הירושה ב"דעת הציבור". עוד יש להעיר מדוע תלה הרשב"א את דין הירושה ב"מנהג", והרי זהו דין המפורש בחז"ל, יתכן שכוונתו כדברי העשרה מאמרות שנהגו כן רק מהלל ואילך].

אינו יורש: מאידך המג"א (שם ס"ק נג) מביא את דברי המהרשד"ם (יו"ד סימן פח) ש"בחכם הממונה להרביץ תורה או לדין לא אמרין דין ירושה". וסיים המג"א "ובספר עשרה מאמרות (מאמר חיקור דין חלק ב' פרק י"ט) כתב דכל המינויים שהם כתר תורה אין בניהן קודמים, רק מהלל הנשיא ואילך נהגו שבניהם קודמים". המהרשד"ם מביא ראיה לדבריו מדברי הגמ' (יומא עב:) "ג' זרים הם, וכתר תורה אינה ירושה, אלא כל הרוצה ליקח יבוא ויקח". [בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ד' סימן פב) דוחה את ראיית המהרשד"ם מהגמרא ביומא, שאין כוונת הגמרא למינוי הבא מכח התורה, רק על עצם החכמה בתורה, שכל הרוצה לבוא וליטול כתר תורה יבוא ויטול].

העולה מדבריהם, שיש מקום גדול לחלק בין שאר מינויים ושררות לבין רבנות, וזאת בשל הסברא ש"אין התורה ירושה", ומדברי המג"א נראה שהסכים לסברא זו, גם המשנה ברורה (סימן נג ס"ק פג) כתב שבכל המינויים בנו קודם, אפילו שיש אחרים גדולים ממנו. והביא מחלוקת הפוסקים לגבי חכם הממונה להרביץ תורה או לדון האם בנו קודם לאחרים. (ועיין שם במשנ"ב 'מהדורת דרשו' מה שכתבו בזה).

מנהג ישראל תורה

איפכא מסתברא

אין ירושה: לעניין ירושת ראש ישיבה, נחלקו הדעות מהיפך להיפך, ונביא בקצרה את הצדדים. יש טוענים שלכל הדעות אין ירושה בראש ישיבה, שכן רק במלך שעיקר יסודו שררה על הציבור שייך ירושה, ומצינו שבן מלך אינו נמשח אלא המלכות עובר ממילא לבנים, ונשיא דינו כמלך המשתרר על הציבור. אבל ראש ישיבה עיקר יסודו העמדת תלמידים מופלגים בתורה ויראה ולא שייך ירושה, אלא מי שיותר מתאים לתפקיד עומד במקום הראשון, (כעין מה שמבואר ב**נמוקי יוסף** במכות, דלאו מכל אדם זוכה ללמוד), ואינו דומה להוראת איסור והיתר בעלמא, שיותר שייך בו ירושה. והרי מצינו ב**גמ'** (כתובות דף קג:) שרבי ציוה גדולה לבניו, אולם ראשות הישיבה הוריש לרבי חנינא בר חמא, הרי לנו שבראש ישיבה לא שייך 'ירושת שררה'.

וכן משמע בדברי **הג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל** (קוב"ש ב"ב דף יב:) שאין ירושה על ראש ישיבה, שהקשה בהא שנמנו רבנן להושיב את רב אחא מדיפתי בראשות הישיבה ולא את מר בר רב אשי, וקשה כיון דבמתא מחסיא היה רב אשי ריש מתיבתא, וכשמת בנו קם תחתיו, ובנו קודם לכל אדם כמבואר ב**רמב"ם** (ריש הלכות מלכים), ומבואר ב**גמ'** (חולין צט) דכבר בימי רב אשי היה בנו בעל הוראה. ותירץ הקוב"ש שדווקא במינוי של שררות ושלטון לומדים ממלך שהבן קם תחתיו, אבל לא במינוי של תורה להיות ריש מתיבתא, ועיין **באגרת רב שרירא גאון** דאחר רב אשי מלכו עוד שנים במתא מחסיא, קודם מר בר רב אשי (צ.פ.).

יש ירושה: מאידך יש טוענים להיפך, בעבר העיקר היה תלוי בגדלות בתורה, ולכן דנו הפוסקים האם יש ירושה, אבל כיום לכל הדעות יש ירושה בכל סוגי ה'שטעלעס', כי בזמננו משמעות השררה הוא שליטה וגזירות ממוניות, ומספיק במה שהבן אינו מופקע מדרישות התפקיד ויכול לעמוד בדוחק במקום אביו. בפרט כאשר האב ייסד את הישיבה ומכניס בנו מחיים למקצת השררה. וכן המנהג בהרבה ישיבות שהבן יורש אף שאינו מגיע לדרגת אביו. וסמך לזה בדברי **הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל** (שו"ת אגרות משה חו"מ חלק ב' סימן נא) לענין זכות ירושה בהגדת שיעורים בישיבה ששייך בזה ירושה אם הבן ראוי לאותה איצטלא, (אך לא הכריע בדבר). ועיין מה שכתב בזה **הגר"נ קרליץ שליט"א** (בספרו חוט שני).

השתנו העיתים

לכל הדעות: יש מוסיפים, שבנקודה זו השתנו העיתים. בעבר היתה שררה תורנית כפופה לרמה הרוחנית של התלמיד חכם, ובזה דנו הפוסקים האם יש ירושה או אין ירושה, אבל כיום בולט יותר החלק של ה'שטעלע' התורנית ובזה אין חולק שלפי כל הדעות שייך ירושה!

חסידות: בעולם החסידות - בג' דורות הראשונים לא היה ירושה וכפי שהאריכו בזה שני מאורי החסידות **האבני נזר** ו**הדברי חיים**, אך ברבות הימים כאשר התבססו החסידות השונות יש ירושה באדמורו"ת כמו בממונות, אפילו בשושלת צאנז ההולכת לאורו של הדברי חיים. כיום האדמו"ר גזבר של החסידות וכל דבר ישק על פיו וברור שיש ירושה בזה (מ.מ.).

תורה: בעולם הישיבות הליטאי לקח יותר זמן, כאשר מאות שנים לא היה נפוץ ירושה, אבל בדורות האחרונים נפוץ התופעה בחלק מעולם הישיבות הליטאי שעובר בירושה, ומשום שראש ישיבה פירשו כיום הבעלים על הישיבה, והוא הסמכות הבכירה ברישום וקבלת תלמידים חדשים, מינוי רמי"ם, שכירות פועלים, שיפוץ מבנים, גובה מלגות, וכדומה. ולא תלוי ברמה התורנית, וכלפי הנחלת דרך התורה לתלמידים זה יכול להתקיים על ידי רבני הישיבה ושפיר שייך לכל הדעות ירושה בראשות ישיבה. ❖

3. סתירה בדעת החתם סופר

משה רבינו: בדברי **החתם סופר** יש לכאורה סתירות בין תשובותיו. בשו"ת חת"ס חלק או"ח סימן יב כתב שהעיקר כשיטת המהרשד"ם והרמ"ע מפאנו שאין ירושה ברבנות, והוכיח מחמת

הקושיות שהובאו לעיל על דברי הגמרא ביומא, והוכיח כן מלשון שו"ת הרשב"א, שיש לחלק בין מינויי שררה שעוברים בירושה, ל"כל מינויי קדושה" שאינם בכלל זה.

ובחתימת דבריו כתב החתם סופר "ראיה גדולה מכולן" שאין דין ירושה ברבנות, מדברי המדרש (מדרש רבה פנחס פרשה כא סימן יד) שמשה רבנו ביקש מהקב"ה שימנה את בניו במקומו, והקב"ה לא הסכים אלא יהושע שהיה מסדר הספסלים כדאי הוא שיושיע את ישראל. ומסקנתו בתשובה הנ"ל "דאם אין רוב הציבור מסכימים עליו להיות להם לרב ותופס ישיבה, אין לו להשתרר עליהם מטעם נחלת אבותיו כלל".

[במהר"ם שיק (יו"ד סימן רכח), ובשו"ת דברי מלכאל (חלק רביעי סימן פב), ובשו"ת אבני נזר (אות מ-מא), דוחים את ראיית החתם סופר מהמדרש שמשה רבנו ביקש שבניו ירשוהו, שהרי מפורש שם במדרש בתשובת הקב"ה למשה, בזה הלשון "בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה, יהושע הרבה שרתך והרבה כבוד חלק לך, והוא היה משכים ומעריב בבית הועד, היה מסדר את הספסלים ופורס את המחצלאות, וכו', נִצַּר תְּאֵנָה יֵאָכֵל פְּרִיָּה (משלי כז יח)". הרי לנו מדברי המדרש שאדרבה העדיפות של יהושע הוא משום שתמיד היה יושב באהל, ואילו בניו של משה לא למדו מספיק לפי דרגתם, ולכן לא נבחרו להנהגת כלל ישראל].

אך בתשובה הסמוכה סימן יג נראה לכאורה מדברי החתם סופר שחזר בו, כי לאחר שהזכיר את מה שפסק שאין ירושה ברבנות, כתב "ואמנם היום חזרתי ועיינתי בזה לקיים דברי הרמ"א (יו"ד סי' רמה) דוודאי נשיא התורה בזמן חז"ל היה כעין מינוי קדושה לבד לא שירות, וזה איננו בירושה, אך עכשיו [הרב] הוא כמשועבד לקהל לעשות צרכיהם בשכר ולא גרע מש"ץ, ואטו מפני שהוא גם כן שר התורה מגרע גרע", וסיים החתם סופר: "וב"ה שזכיתי להפך בזכות דת"ח ובניהם אחריהם". ומשמע שחזר מהפסק הקודם [תשובה זו היא משנת תק"צ, ואילו התשובה הקודמת משנת תק"פ]. אלא שלהלכה פסק שם כיון שהנדון היה להיות רב המדינה [במדינת מעהרין] לא נאמר בזה דין ירושה, כי רב המדינה צריך להיות גדול מכל רבני מקומו.

ובעיקר דעת החתם סופר בדין ירושה ברבנות, כתב בנו הגדול, בשו"ת מכתב סופר (יו"ד סימן כג) שהחתם סופר הנהיג בסוף ימיו ברחבי מדינת הונגריה דין ירושה ברבנות, והוסיף דכן נוהגין עד היום הזה מצד הדין, ומצד הטוב והישר בעיני אלקים ואדם.

4. האם החת"ס חזר מדבריו?

גם תלמידו המובהק של החתם סופר, המהר"ם שיק, כתב שהחת"ס [בסי' יג] "חזר קצת מדבריו", ונקט ש"קשה לדחות הלכה הרווחת" שיש דין ירושה ברבנות. ברם, המהר"ם שיק חידש בזה שני חידושים להלכה:

[א] אף לפי השיטות שאין ירושה ברבנות, אין זה אלא כשיש אחר הראוי יותר לרבנות והוא גדול מהבן בתורה וביראה, אבל כאשר הם שווים, לכו"ע צריך להקדים את הבן. [ב] אף אם יש דין ירושה ברבנות, מכל מקום צריך גם את הסכמת הציבור, שהרי אמרו בגמ' (ברכות נט.) "אין ממנין פרנס על הציבור אלא אם כן נמלכים בציבור" והביא לכך רמז מלשון הפסוק בפרשת מינוי המלכות (דברים יז כ) הוא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל.

5. הסכמת הציבור, חובה!

בשו"ת אבני נזר (יו"ד סימן שיב קונטרס 'שש מעלות לכסא') דן האדמו"ר מסוכטשוב בהרחבה בענין הירושה ברבנות [ובפרט, בנדון חתן, האם הוא יורש את רבנות חותנו]. תחילת דבריו נסבו בענין דברי הרמב"ם בדין משיחת מלך מפני המחלוקת, והמסתעף מהם לענין ירושה ברבנות כאשר יש מחלוקת. והתפלפל בארוכה בדברי החתם סופר, ומסקנתו (אות נד-נה) שיש דין ירושה ברבנות. מכל מקום העיד בנו האדמו"ר בעל ה'שם משמואל' מסוכטשוב [במוסגר, אותיות כא-כט], שלמעשה היתה דעת האבני נזר שאין הבן קם במקום אביו אלא אם כן הוא נתמך ברוב בנין או רוב מנין של בני העיר.

הערות מבני החבורה

פרק 'יש נוחלין'

שאלה: תימה, מדוע לא מופיעים דיני 'ירושת שררה' בפרק 'יש נוחלין', העוסק בדיני ירושות והעברת נחלות, וכל המקורות הם מגמ' ביומא ועוד מקומות, כן יש להבין מדוע אינו מופיע ברמב"ם ובשו"ע יחד עם דיני נחלה.

תשובה: בעיקר גדר דין ירושה ברבנות, כתב הג"ר אשר וייס שליט"א בספרו **מנחת אשר** (במדבר סימן נט) ש'ירושת שררה' אינה ירושה ממש, אלא שמדין ברא כרעיה דאבוה הבן עומד במקומו לשררה, והלכה זו אין מקורה בפרשת נחלות אלא מפרשת המלך וכהונה, וגם לפי השיטות שיש ירושה ברבנות, ודאי ששונה במהותו דין ירושה זו מירושת ממון ופרשת נחלות. וכעת מובן מדוע אינו מופיע בפרק יש נוחלין, וגם ברמב"ם ובשו"ע לא כתבוהו בדיני נחלות כי זה דין שונה.

ראיות: וראיה לכך ממה שמצינו הרבה חילוקים בין 'ירושת שררה' לירושה רגילה, ונפרט חלק מהם; 'ירושת שררה' אינה לחצאין, וכאשר בן אחד יורש את השררה הוא מקבל את הכל והשני אינו נוטל כלום, (בירושה רגילה כשאין בו כדי חלוקה נפסק גוד או אגוד, אבל ב'ירושת שררה' כשאין בו כדי חלוקה הדין או הכל או כלום). עוד מצינו שרב זקן יכול להמליך בנו תחתיו בחייו, ובדין ירושת ממון אין ירושה מחיים.

נכד: עוד חידוש מעניין מצינו רק ב'ירושת שררה', מה שכתב הרש"ש (ב"ב דף קנט. ד"ה תדע) ד'ירושת שררה' עובר לנכד ישירות מהסבא, ואם האבא אינו ראוי הנכד קודם לאביו, ונדרש מהפסוק (תהלים מה, יז) תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בְנֶיךָ תִּשְׁתַּמּוּ לְשָׂרִים בְּכָל הָאָרֶץ (מ.ז.). ❖

6. מראה מקום

רב: בהגדרת תפקידו של הרב, חידשו הג"ר שמואל הלוי וואזנר זצ"ל (שו"ת שבט הלוי), והג"ר משה שטרנבוך שליט"א (שו"ת תשובות והנהגות), שתפקיד הרבנות בזמנינו השתנה ללא הכר מבעבר, ונפקא מינה לדין ירושה ברבנות.

אדמו"ר: ולגבי ירושה באדמו"רות - הן לענין בעלות על הרכוש והן לענין ירושת ההנהגה לציבור החסידים, הכריע הדברי חיים מצאנז שלגבי נכסי ממון של החסידות יש ירושה, אך אין ירושה באדמו"רות אלא תלוי מי יותר ראוי להנהיג וכפי שהיה בדורות הראשונים של החסידות. ועיין בדברי הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל (שו"ת אגרות משה). ובמאמרו של הג"ר נפתלי נוסבוים שליט"א (קובץ תבונות ארי חלק ג' עמוד קסט).

סיכום הגיליון:

7. דינים העולים

יעקב אבינו קבע בסוף ימיו, מי יקבל בכורה כהונה ומלכות. וירושה היא, לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות.

מפורש בגמ' ובפוסקים ללא חולק, שיש ירושה במלכות וכהונה, וכן מצינו ירושה בנשיאות. הרמב"ם מוסיף שכל השררות וכל המינויים עוברים בירושה לבנו ובן בנו עד עולם.

נחלקו הפוסקים, האם רבנות עוברת בירושה. דעת החת"ס בתשובה סימן יב, שאין 'ירושת שררה' ברבנות. אבל בתשובה סימן יג חזר בו קצת מדבריו ומצדיק את המנהג שיש 'ירושת שררה' ברבנות. ובנו מעיד, שהנהיג אביו החת"ס בכל מדינות הונגריה שיש ירושה ברבנות.

נחלקו פוסקי זמננו במנהג ירושת רבנות כיום; יש אומרים שכיום לכל הדעות אין ירושה ברבנות, שתפקיד הרבנות בזמנינו השתנה ללא הכר מבעבר. ויש אומרים שלפי כל הדעות יש ירושה ברבנות, שה'שטעלע' עובר בירושה כמו ממון, ואינו תלוי ברמה התורנית של הבן. ❖

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

לעילוי נשמת
הרב החסיד
רבי יעקב
מתתיהו בן
רבי שמואל
דוד זצ"ל,
ת.נ.צ.ב.ה.

הנושא לשבוע הבא;

פי שנים בחשבון בנק – מסכת בבא בתרא דף קכה:

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.

וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

חלק מהדברים
מתוך מאמרו
הנפלא של צבי
רייזמן הי"ד
מלום אנג'לם

